

HOOFSTUK 4

Nie-argitektoniese beeldhouwerk.

Dit is moeilik om in Hendrikz se werk 'n verdeling te maak tussen wat argitektonies is en wat nie. Daar bestaan byvoorbeeld twee variasies van die portret van Sangiro, die een is 'n hangbeeld, die ander 'n volledige kop waarom 'n mens heen kan beweeg. Die Marsfontein kan beskryf word as argitektoniese beeldhouwerk maar dit was nie deur Hendrikz beplan soos dit vandag daar uitstaan nie. Hendrikz het baie keer 'n beeldhouwerk gemaak met 'n spesifieke soort plek daarvoor in gedagte, soos byvoorbeeld 'n ruim binneplaas of 'n fontein. Gewoonlik was dit dan nie 'n opdrag nie en dit was nie vir 'n bestaande binneplaas of fontein bedoel nie. Hierdie soort, meestal volronde beeldhouwerk, sal goed vertoon waar dit in konfrontasie met die argitektuur gebruik word, waarvoor dit bestem was, maar sal ook slaag losstaande van die argitektuur.

Hendrikz se beste beeldhouwerk bestaan uit wat hy uit eie beweging gedoen het. Dit gee 'n beeld van waartoe hy werklik in staat was. Opdragte vir argitektoniese werk het hom wel geleentheid gegee om op groot skaal te werk en het in baie gevalle 'n sekere uitdaging gebied. Hendrikz se heel beste argitektoniese werk was dan ook nie opdragte nie. Die nie-argitektoniese werk is vrywel deurgaans, met uitsondering van 'n paar portret-opdragte, persoonlike werk.

A. Eerste werk.

Hendrikz se eerste persoonlike werk vorm 'n groep wat onderline baie ooreenkomste vertoon. 'n Paar van die werke is heeltemal abstrak, meer daarvan is semi-abstrak: dit in die sin dat dit herkenbare vorms as basis het wat baie vereenvoudig is. Die vereenvoudiging berus egter op grondige kennis van die vorm waarmee begin is. Die beeldhouer het reeds die gevoelswaarde ontdek van vergroting en verlenging asook suggestie. Hierdie eerste beeldhouwerke is nie groot nie en meestal soliede, volronde vorms wat glad afgewerk is. Die onderwerpe wat gebruik word is diere, figuurstudies, maskers en kopstudies. Hendrikz het in verskillende soort hout en klip gewerk en die materiaal word met soveel respek gebruik dat die gevoel gewek word dat die idee latent gelê het in die materiaal en te voorskyn kom as die oortollige materiaal verwyder word. Die kunstenaar moet dus vooraf 'n

insig hê in opgesluite moontlikhede.¹ Tegniëse vaardigheid blyk van die begin af. Die idee is by hierdie eerste werke baie belangrik. Op Hendrikz se eerste eenmanteltoonstelling was daar werk met titels soos "Release", "Evolution" en "Deposition."² Hendrikz het in hierdie werke probeer om sy innerlike gevoelens en gedagtes in beeld weer te gee.

So was sy doel met "Naturelle kop"³ nie om 'n tipiese Bantoe te probeer weergee nie maar om die gees van die Bantoe te vertolk.⁴ Die koue, primitiewe barbaarsheid, amper dierlikheid van die mens, gee hy weer deur die swaar oogbanke, die wrede oë en die mismaaakte oor waaraan die groot oorbel hang. Die oorbel veral het 'n uitgesproke funksie, omdat dit balans verleen aan die beeld, asook iets menslikes te midde van die swaar, dierlike krag van die res van die beeld. Ook hieruit blyk Hendrikz se tegniëse vaardigheid. Dit is uit dieselfde blok hout gebeitel as die res van die kop en kan in 'n gat in die oor los van die beeld beweeg.

Nog 'n voorbeeld van hierdie vroeë werke is "Dier".⁵ Uit 'n stuk groen klip (verdi di prato) is hier tot lewe gebring 'n geheim-sinnig opgerolde dier.⁶ Met 'n paar eenvoudige ronde vorms wat getuig van goeie waarnemingsvermoë word die dier daargestel. Baie dieselfde is 'n later werk, "Kat", wat in onderwerp en vorm tog by hierdie eerste werk tuishoort.⁷

B Figuurstudies.

Na Hendrikz se ontslag uit die leër en sy terugkeer uit die Verenigde State van Amerika in 1944 het hy hom in sy persoonlike werk alhoemeer op die menslike, veral die vroulike figuur, toegelê.

Aan 98/.....

1. Katalogus: De Kock en Kessel, Rissikstraat, Johannesburg: 30 April tot 11 Mei 1935. Voorwoord deur Rex Martienssen.
2. Ibid.
3. Ibid.
4. "Modernste onder die modernes", Die Burger, 21 September 1934.
5. Uitgestal op die eerste eenmanteltoonstelling in 1935 en ook op die Rykskou in 1936.
6. Dekker, G. Ons Kuns 11, bl. 26.
7. Vorster, J.P. "Willem Hendrikz - Die man en sy werke", Die Brandwag, bl. 25, 1 Februarie 1946.

Aan die begin is dit sterk gestileerd en ekspressief uitgebeeld. Hendrikz het hoofsaaklik hout en klip, wat sy beste mediums was, gebruik. Later neig hierdie figuurstudies oor na 'n onverbloemde realisme terwyl meer en meer van brons gebruik gemaak word. Brons kan gebruik word vir groot beelde en laat ook meer beweging van ledemate toe, soos uitgestrekte arms, as hout en klip, wat, omdat daar begin word met 'n spesifieke vorm, meer beperkinge op die beeldhouer lê. Die latere figuurstudies word ook alhoemeer simmetries. Dit is asof Hendrikz 'n sekere houding, van perfekte ritme en simmetrie, in sy beelde laat stol het.

In "Waterloot" 1945⁸ het Hendrikz gebruik gemaak van 'n lang smal stuk Outenikwa ~~geelhout~~. Hy het gebruik gemaak van die beperking wat die stuk hout op hom gelê het. Daar was geen hout vir die arms nie, dus het hy dit weggelaat. Hy het egter die plek waar die aanhegting moes gewees het benadruk met 'n halfronde vorm wat hier 'n herhaling is van die ronde lyne van die bors ~~te~~ en die gesig. Die grein van die hout speel 'n rol in die beeldhouwerk. 'n Ritmiese simmetrie wat veral die latere figuurstudies sal kenmerk, word hier reeds aangetref, hoewel dit nog verbreek word deur die na die kant gedraaide gesiggie. Met die lang, sterk, swaar bene, die groot voete wat effens na binne geswaai is, en die klein koppie gee die beeld aan ons die gevoel van 'n skaam skugterheid. Dit is 'n beeld van 'n mens wat in 'n kort tydjie liggaamlik volwasse geword het maar dit geestelik nog nie verwerk het nie.

Eweneens uit 1945 dateer 'n sandsteenbeeld "Andromeda"⁹. Die oorlewering lui dat Andromeda op die strand van Ethiopië aan die rotse vasgemaak was waar 'n monster haar sou kom verslind. Perseus het haar daar gered.¹⁰ Hendrikz het 'n knielende meisie uitgebeeld. Die bene onder haar ingevou en die kop en arms bo, groei uit die onbewerkte klip agter haar uit. Tussen haar rug en die stuk onbewerkte klip daaragter is 'n ruimte gelaat wat haar gebondenheid aan die rotse onderstreep. Die tema, die vasgemaakte meisie, wat aan haar lot oorgelaat is en op die dood wag, is sterk dramaties weergegee.

Maar 99/.....

8. "26ste Jaarlikse uitstalling van Akademie begin in stad". Die Vaderland, 13 Oktober 1945.
9. Katalogus: Constantia Galleries, 408 Stuttaford Chambers, 21-24 November 1945.
10. Grimal, P. Larousse World Mythology, bl. 156.

Maar daar is veel meer in die beeld as die bloot dramatiese verha lelement. Daar is die herhaling van vereenvoudigde, ronde vorms, die effense onsimmetriese vorm van die hele beeld, wat die idee van probeer loskom versterk, en dan die patetiese, agteroor gegooide kop. Die reëlmatige tekstuur van die beitelkapmerke doen egter hinderlik aan.

"Marega" dateer ook uit die middel veertiger jare.¹¹ "Marega" is die Sapedi woord vir "winter".¹² Hierdie beeldjie, van 'n meidjie wat koud kry en sidderend haar naakte liggaam met haar arms en hande probeer toevou, toon die kunstenaar se twyfel tussen die meer moderne soos die impressionistiese en ekspressionistiese uitingsworme en tradisionele realisme.¹³ Ekspressionistiese neigings is waarneembaar in die buitengewoon verlengde, swaar bene met die ringe daarom en die groot voete, die vereenvoudigde bolyf, die gesiggie en in die ritme van die hele figuur. Die beeldjie is in brons gegiet en is baie donker en glad. Dit val nie onmiddellik op as 'n bronsbeeld wat tog gewoonlik tekens van modelering toon nie.

"Reën"¹⁴ is seker die beeld van Hendrikz wat die meeste uiteenlopende menings ontlok het.¹⁵

Die

100/.....

11. Katalogus: Constantia Galleries, 408 Stuttaford Chambers, 21-24 November 1945.
12. Die beeldjie het onder die Hendrikz familie bekend gestaan as "Ek vrek van die koue". Hansje het in die winter daarvoor geposeer.
13. Schwellnus, O.E., "Willem de Sanderes Hendrikz", Tydskrif vir Letterkunde, bl. 52-57, Maart 1952.
14. Volgens 'n koerantberig "Roof-top statue" The Star, 17 Junie 1966, was "Reën" 'n opdrag wat aan Hendrikz gegee was deur Transreef Industrial Investment Company. Dit was bedoel vir die voorhal van Transreef House (later Union Acceptances) in Marshallstraat, Johannesburg. Dit is egter meer waarskynlik dat hulle dit later van hom gekoop het.
15. Volgens professor G. Dekker (Ons Kuns 11) is dit Hendrikz se heel beste werk.

Die geskiedenis van die beeld, vanaf die ontstaan daarvan tot vandag toe was dan ook deels 'n gevolg van al die verskillende opinies wat daarvoor uitgespreek is.

Hendrikz het aan "Reën" begin werk voordat hy in 1950 oorsese gegaan het. Volgens 'n koerantberig was die gipsmodel van die beeld voltooi toe hy in Nederland aangekom het.¹⁶ Sy vrou, Hansje, beweer egter dat hy nog in "De Zwalker" aan die gipsmodel gewerk het. Die gipsmodel, wat met 'n preserveermiddel behandel was,¹⁷ is in die Middelheimpark in Antwerpen op 'n internasionale beeldhoutentoonstelling in 1950 uitgestal waar dit baie aandag getrek het. 'n Kritikus het daarvoor geskryf: "De Sanderes Hendrikz, een Suid-Afrikaan, is een goede vertegenwoordiger van een ander werelddeel. Zyn "Regen"; een negerin, die in spanning met opgeheven armen die Lafenis van koelte en vocht ondergaat, is evenzeer een bewys dat Europa het jarelange monopolie op het gebied deur beeldhouwkunst heeft verloren."¹⁸

Hendrikz het 'n aanbod van die Stadsraad van Antwerpen ontvang om die beeld te koop vir permanente oprigting in Middelheim.¹⁹ Toe die gipsbeeld van die uitstalling af teruggekom het, was dit egter beskadig. Hendrikz het aan die Stadsraad belowe om weer so 'n beeld te maak wat net so lyk maar hulle wou dit nie waag nie. Hy het "Reën" weer gemaak, hierdie keer in los stukke en aldus is dit na Suid-Afrika vervoer.²⁰

Met die herhaling van die beeld, het Hendrikz, behalwe vir klein veranderinge, veral die kop self verander.²¹ Die gesig en hare is in die tweede beeld meer vereenvoudig as in die eerste. Die hare dra meer by tot die beweging van die hele figuur en moet as 'n verbetering beskou word. Die figuur is realisties hoewel baie vereenvoudig, waarby die vereenvoudigde gesig dan ook beter pas. Die beeld is volkome simmetries.

Terug 101/.....

16. "Onderskeiding vir Afrikaner", Dagbreek en Sondagnuus, 24 Desember 1950.

17. Onderhoud: Hansje Hendrikz, 25 Julie 1968.

18. "Willem Hendrikz, South Africa's most outstanding sculptor", The Friend, 22 Augustus 1950, en "Van Wagenpark tot tuin der beeldhoukunst", Algemeen Handelsblad, Amsterdam, 1 Julie 1950.

19. "Onderskeiding vir Afrikaner", Dagbreek en Sondagnuus, 24 Desember 1950.

20. Onderhoud: Hansje Hendrikz, 25 Julie 1968.

21. Schwellnus op. cit. n Foto van die beeld "Reën" verskyn die/.....

Terug in Suid-Afrika is "Reën" in Bloemfontein uitgestal²² en in 1952 op die Van Riebeeckfees in Kaapstad.²³ Vervolgens is dit in die voorhal van Transreef House geplaas, waar dit vanweë die 3 meter hoogte daarvan maar redelik ingedruk moes gelyk het. Daar was baie kritiek oor die feit dat die beeld met die wooraansig na die ingang van die gebou opgestel was en naderhand is dit na een kant gedraai. Nadat Union Acceptances Ltd. die gebou van Transreef gekoop het, is daarop aangedring dat die beeld n deel van die koopsom uitmaak.²⁴ Wanneer die beeld uit die voorhal verwyder is, is nie bekend nie, die rede wat verstrek was, is dat daar iets met die loodgieterswerk verkeerd was en dat daar water op die beeld begin drup het. Die onoffisiële rede was dat daar objeksies was teen die beeld se naaktheid.²⁵ Die beeld is ho-op die gebou, in die daktuin, net buite die direkteure se eetkamer, geplaas. Die beeld kon vir jarelank slegs deur n klein groepie mense gesien word daar die publiek nie toegelaat was om daar bo te kom nie.

Met die oprigting van die Carlton sentrum in Johannesburg het weer n verandering gekom en "Reën" is op die grondvlak van die kantoorblok geplaas waar dit goed pas en deur baie meer mense aanskou kan word. Dit staan ongelukkig nie buite nie, maar die nodige lig, wat deur die glasmure die grondvlak binnedring, en die hoogte, die grondvlak is hoog en oop, vergoed daarvoor.

Oor die erotiese element in "Reën" bestaan daar meningverskil.²⁶ Erotiek in beeldhouwerk kan ontstaan wanneer die seksuele beklemtoon word en aldus soms uit verband geruk word ten opsigte van die res van die beeldhouwerk.

Wanneer 102/.....

21. (vervolg) die artikel.
22. Katalogus: O.V.S. Kuns en Kunsvlytvereniging, 22-27 September 1952.
23. Katalogus: Tentoonstelling van Hedendaagse Suid-Afrikaanse Kuns. Georganiseer deur die S.A. Kunsvereniging vir die Sentrale en kunskomitees van die Van Riebeeckfees, in 1952 in die Kasteel gehou.
24. "Roof-top statue", The Star, 17 Junie 1966.
25. "City of kitsch and art", The Star, 17 Julie 1973.
26. Volgens n koerantberig "Roof-top statue", The Star, 17 Junie 1966, het "Reën" vir n lang tyd die bynaam "Father Huddleston" gedra. Soos die werklike Father Huddleston n paar jaar gelede deur die regering gemaak is om die land te verlaat/.....

Wanneer die egter n eenheid vorm in kleur, tekstuur, lyn en vorm met die beeldhouwerk; daarmee geïntergreer word as n onmisbare skakel van die geheel, soos in die geval van "Reën", kan dit nie as eroties bestempel word nie.

"Reën" is n beeld van ekstase: ekstase oor die reën wat val na n lang tyd van droogte. Dit druk geestelike vreugde uit maar ook n liggaamlike jubeling. Die simmetriese liggaam is vol van n singende ritme, gevorm deur vloeiende herhaling.

As teenvoeter vir "Reën" het Hendrikz n beeld genaamd "Son" begin. Vir hierdie werk het hy n soliede stuk rooi sandsteen gebruik wat van Brits, (Tvl.) afkomstig was. Die stuk sandsteen het saam met Hendrikz na Holland gegaan waar hy op die woonboot daaraan gewerk het. Dit het weer saam met die Hendrikzgesin onvoltooid na Johannesburg teruggek²⁷ en later het dit saamgegaan na Plettenbergbaai. Hendrikz het elke keer weer daaraan gewerk. Ten tye van sy dood was dit egter nog altyd nie voltooi nie.²⁸

"Son" is n beeld van n lêende vrou - haar bene teen haar lyf opgetrek, haar rug gestut sodat haar liggaam in n boog lê. Haar kop is agteroor gegooi en is oop teen die son. Die gesig is glad afgewerk en vereenvoudig. Die voete en een van die bene is nog nie afgewerk nie, maar daar is growwe kapmerke sigbaar wat aandui wat nog moet kom. Die kleur van die beeld, bruin-rooi, pas by die tema "Son". Die tekstuur van die klip en die onreëlmatige beitelerke dra by tot die gevoel van deel van die aarde wat buite in die son lê. Die beeld is solied, simmetries, en, net soos "Reën", vol ritme, gevorm deur n reeks boë. Dit is n beeld van moontlikhede, wat reeds ten spyte van die onvoltooidheid groots in uitvoering is.

Uit Hendrikz se oorsese reis in 1950 stam nog twee
figuurstudies 103/.....

26. (vervolg) verlaat moes "Reën" die oë van die publiek verlaat.
27. Korrespondensie: Suid-Afrikaanse Kunsvereniging en W. Hendrikz. Hendrikz wou die beeld in 1952 na Sonsbeeck in Nederland stuur maar dit was nog nie voltooi nie.
28. Onderhoud: André Hendrikz, 30 September 1971.

figuurstudies "Meidjie" (terracotta)²⁹ en "Tama Morena" (brons). Eersgenoemde stel die kop en bolyf voor van n jong meidjie, haar arms onder haar borste gevou. "Tama Morena" beteken "Dankie Meneer" in Pedi en beeld n naturelle meidjie uit wat met uitgestrekte, gekelkte hande n aalmoes ontvang. Sy beweeg effens na vore, haar gewig op die regterbeen, die linkerbeen effens na agter gebuig, wat aan haar lyf n effense S-vorm gee.

"Tama Morena" is in 1950 in Bomand Utzon-Frank se ateljee in Kopenhagen gemaak.³⁰ Dit is in 1952 op die internasionale opelugtentoontelling van beeldhoukuns te Sonsbeeck, Arnhem, Nederland, uitgestal.³¹

n Bronsbeeldjie "Bantoemoeder en kind" is vir die eerste keer in 1951 in Bloemfontein uitgestal.³² Hierdie beeld, of n soort-gelyke beeld, of n beeld met dieselfde naam dateer egter uit n vroeër tyd.³³ Die moeder staan en hou die kind voor haar vas - sy bene is oor haar heupe. Sy is lank en slank, haar bolyf is kaal, verder is sy geklee in n lang, eenvoudige romp. Die kind is naak. Die figure is vereenvoudig en weral in die gesigte word net die essensiële gegee. Die beeldjie is solied gegiet omdat dit so klein is. Die vloeiende S-beweging van die liggaam van die vrou wat agteroor strek word

gebalanseer 104/.....

29. Ibid. Volgens André Hendrikz is die beeldjie van chamotte gemaak terwyl dit in die katalogus: Transvaalse kuns van vandag, 1955, aangegee word as terracotta.
30. Bothma, M. "Hy het Reën gemaak", Sarie Marais, 24 Junie 1953, bl. 18, 19, 30, 31.
31. Dekker, G. Ons Kuns 11 Katalogus: Internasionale tentoonstelling, Beeldhouwkunst, Arnhem, 30 Mei - 15 September 1952.
32. Katalogus: O.V.S. Vereniging vir Kuns en Kunsvlyt, Stadssaal, Bloemfontein, 13 tot 18 Oktober 1951. Volgens die katalogus is "Bantoemoeder en kind" in brons die model vir n groter beeld in knoppiesdoringhout. In Die Brandwag, (Vorster op. cit.) is n foto van die beeldjie. Die materiaal word aangegee as doringhout.
33. Die spesifieke gietsel waarvan hier gepraat word is tans in die besit van dr. Irmin Henkel wat dit by Norman Eaton geërf het.

gebalanseer deur die liggaam van die kind. 'n Geboë lym word in die koppe, die vrou se borste, die boude en die arms, herhaal. Die baie eenvoudige onderlyf van die vrou verseker dat die klem op die boonste halfsirkelvormige gedeelte van die beeldhouwerk val. Hendrikz het aan die oppervlakte van die beeldjie gewerk, nadat dit gegiet was, deur patina daarop aan te wend. Sodoende word 'n aangename lewendige oppervlakte verkry. Hierdie roerende, klein, amper intieme beeldjie beeld die gebondenheid tussen moeder en kind uit. Maar daar is ook meer as net dit, ook die verwondering wat die moeder ervaar by die sien en die vashou van haar kind kom tot uiting.

In 1952 word die beeld "Bosnimf" (ook bekend onder die name Hamadryad en Daphne) in Bloemfontein tentoongestel.³⁴ Die legende lui dat bosnimfe, as hulle oud word, in bome verander. Dit is wat besig is om met hierdie bosnimf te gebeur: sy kyk na haar uitgestrekte hande voor haar en besef dat haar jeug verby is en dat haar hande en arms takke gaan word en haar lym 'n boomstam. Sy is verdwaas en ontnugter. "Bosnimf" is een van die weining beelde waar juis die gesig van die beeld vol uitdrukking en baie belangrik is. Daar is iets van "Reën" in bosnimf maar dit is 'n veel swakker beeld. Die liggaam het nie daardie vloeiende S-beweging nie, die singende ritme ~~ontbreek~~. Die figuur, wat baie realisties uitgebeeld is, is styf en 'n bietjie stokkerig. Die hare is los aangeheg en vorm nie deel van die geheel nie.

Na 1953 het Hendrikz eintlik geen noemenswaardige figuurstudies meer gedoen nie.

C. Fonteinbeelde.

Hendrikz se liefde vir die dekoratiewe, vir patroon en ritme kom tot uiting in 'n aantal maskers en fonteinbeelde wat hy gemaak het.

"Mars" 105/.....

34. Katalogus: O.V.S. Kuns en Kunsvlytvereniging, Stadsaal, Bloemfontein, 22-27 September 1952. In 1952, met die 18de herdenking van hulle troudag gee Hendrikz aan Hansje 'n "Bosnimf" present. Dit was spesiaal vir haar gegiet en is een van die weining beelde wat hy geteken het en waarop daar 'n datum voorkom.

"Mars" wat uit 1943 dateer³⁵ is 'n bronsmasker wat bedoel was vir "His Majesty's" Teater in Johannesburg.³⁶ Dit is egter nooit daar gebruik nie en is baie later aangekoop deur die S.A. Leerkollege (voorheen die S.A. Militêre Kollege) te Voortrekkerhoogte waar dit heel gepas in 'n fontein opgerig is.³⁷

Die masker bestaan uit 'n groot gesig, gevorm deur rollende, inmekaar gedraaide vorms. Die mond, waaruit die water van die fontein loop, is 'n oop gat. Die gesig met sy draaiende lyne en vorms word omsluit deur 'n eenvoudige oorlogshelm. Die beeld is glad afgewerk.

In 1948 het Hendrikz vir sy beeldhouwerk 'n silwermedalje op die uitstalling van die Suid-Afrikaanse Akademie ontvang.³⁸ Een van sy inskrywings was "Hansdrakie", wat een van 'n paar was. "Hansdrakie" is gemaak in opdrag van dr. G.E. Büchner vir 'n swembad op sy landgoed "Zuurbekom".³⁹ Hierdie beeldhouwerk is gemaak vir 'n vooruit bepaalde agtergrond maar dit het tog aan Hendrikz die vrye hand gegee.

'n Naakte seuntjie ry met groot konsentrasie en erns op 'n mak drakie. Die ongewone kombinasie, die onmoontlike en fantastiese daarvan pas by die doel van die beeld, naamlik die versiering van 'n swembad. Die verskil tussen die twee elemente wat saamgevoeg is, word benadruk deur die gladde lyfie van die seuntjie en die skubagtige lyf van die draak. Die kombinasie van mens en dier laat 'n mens dink aan die werk van Gustav Vigeland (1869 Mandal - 1943 Oslo) soos die akkedisgroepe in die beeldhoupark

in 106/.....

35. Katalogus: Constantia Galleries, 408 Stuttaford Chambers, 21-24 November 1945.
36. Vorster op. cit.
37. Dit is in die middel van 'n buite-om blougeverfde koepel, teen 'n muur van klein stukkie leiklip aangebring, aan die kant van 'n blou dammetjie met 'n gekleurde mosaik rand daarom. Soos orals met metaal voorwerpe in die Leër word die beeld pragtig poleer en blink gehou. 'n Mens wonder wat Hendrikz met sy hiper goeie smaak van die kombinasie sou gesê het.
38. "The South African Academy, Twenty-ninth annual exhibition, 1948", The South African Architectural Record, bl. 121-125, Junie 1949.
39. Onderhoud: J. de S. Hendrikz, 27 Julie 1968.

in Oslo.⁴⁰

"Hansdrakie" kom uit dieselfde tyd as die Volkskasdeure van Johannesburg en dieselfde swaar, stewige volrontheid word hier gevind, hoewel in 'n veel ligtere en balladeske stemming.

In aansluiting by "Hansdrakie" is die latere fonteinbeeld "Bosgod" ("Faun")⁴¹ waarin die speelse ligtheid nog verder gevoer word. Die beeldjie staan ook bekend onder die naam "Pan" hoewel in die plek van die rietfluit waarop Pan altyd blaas nou 'n blom geplaas is wat soos 'n varkoor lyk en waaruit die water van die fontein veronderstel is om uit te spuit. Die figuurtjie is ook veel jonger as die mitologiese Pan.⁴²

Ons kry hier, soos in die vorige werk, 'n aantreklike kontras tussen die gladde, effens vereenvoudigde bolyfie, arms en gesig, en die harige onderlyf, hare en horings. Net soos met Hendrik se ander werk uit die vroeg vyftiger jare die geval is, is hierdie beeldjie simmetries, 'n ritmiese komposisie van 'n figuur in 'n sekere posisie, 'n perfekte oomblik in 'n beeld vasgevang.

D. Portrette.

As ons na die groot portrette, sowel in die beeldhou- as in die skilderkuns, van die verlede kyk, dan beseft ons dat dit nie soseer 'n kennis van die persoon wat uitgebeeld is wat tel nie, maar 107/.....

40. Brenna, A. Guide to Gustav Vigeland's sculpture park in Oslo, bl. 44, 52, 53.

41. Vir die eerste keer uitgestal in 1951, Katalogus: O.V.S. Vereniging vir Kuns en Kunsvlyt, Stadsaal, Bloemfontein, 17 tot 22 September 1951.

42. Die beeldjie is in 1967 uit die tuin van Regter en mev. De Villiers gesteel. ("Standbeeld gesteel", die Transvaler 22 April 1967). Volgens mev. De Villiers, onderhoud 24 Julie 1974, is dit eers 'n paar maande later teruggevind toe 'n groepie kinders wat bottels langs die grootpad gesoek het op die halfbegrawe beeld afgekom het. Die beeld was pragtig skoongemaak maar gelukkig was die oppervlakte nie beskadig nie. Die raaisel, wie die beeld gesteel het, is nooit opgelos nie.

maar eerder hoe die portret self gemaak is. Sonder om dus te weet wie uitgebeeld is en hoe hy gelyk het kan 'n portret slaag as dit voldoen aan die vereistes vir, in hierdie geval, 'n geslaagde beeldhouwerk. Wanneer 'n mens egter 'n opdrag ontvang is die eerste gedagte dat dit na die persoon moet lyk. Tergelykertyd behoort dit egter ook 'n geslaagde stuk beeldhouwerk te wees.

Hendrikz was geen portretkunstenaar nie en party van sy portrette behoort tot sy swakste werk. Dit was vir hom belangrik dat die portret 'n goeie gelykenis moes vertoem met die persoon wat hy uitgebeeld het en om daarin te slaag het hy baie van sy portrette oorwerk wat hulle koud en dood laat lyk. Die vereenvoudiging en stilering, wat so 'n inherente deel vorm van Hendrikz se werk, dra in sy portrette juis by tot die kilheid daarvan. Daar moet egter in aanmerking geneem word dat die meeste van Hendrikz se portretopdragte probleemgevallen was waarvan baie min ander beeldhouers 'n sukses sou gemaak het.

'n Portret wat egter in alle opsigte 'n uitsondering op die reël is, is die van Sangiro, die skrywer A.A. Pienaar. Sangiro was 'n groot vriend van Hendrikz en het lank by die Hendrikzgesin gewoon.⁴³ Hendrikz het Sangiro gevolglik goed geken en die beeld het ontstaan uit eie wil en nie omdat dit 'n opdrag was waarvoor hy betaal sou moes word nie. Hy wou die persoon vaslê, sy uiterlike, maar ook iets van sy karakter en van sy eie gevoel jeens hom.

Hendrikz het eers die volledige kop gebeeldhou en later die agterste deel afgesaag om die hangbeeld "Sangiomasker" te maak. Die volledige kop doen veel sterker en kragtiger aan as die masker.

Uit hierdie beeld is Sangiro duidelik herkenbaar: die gewelfde voorkop met die aar bokant die linkeroor, die breë neusrug, die onderlip wat uitsteek, die moesie en die sterk ken.⁴⁴ Tergelykertyd is egter ook opvallende karaktertrekke merkbaar: die peinsende oë, die spanning om en tussen die oë en die gevoelige, maar beslêste mond. Daar is iets tragies omtrent die man wat hier uitgebeeld word.

Hendrikz 108/.....

43. Vorster op. cit.

44. Dekker, G. "Ons Kuns 11".

Hendrikz slaag in hierdie werk om ten volle te reduseer en die belangrikste, genoegsaam beklemtoon, uit te beeld. Die hare word weergegee met 'n paar enkele dekoratiewe lyne, ondergeskikte lyne en vorms op die gesig word wegelaat. Ten spyte van die beperking en die eenvoudige vlakke het die beeld geen gladde oppervlakte nie maar 'n effens growwerige tekstuur.

Die beeld van Louiza Vladykin, hoewel volkome verskillend van "Sangiro" kan eweneens as 'n geslaagde beeldhouwerk beskou word. Hendrikz het daarin geslaag om die beeld na Louiza te laat lyk.⁴⁵ "Louiza" vertoon 'n kalm, oop gesig, 'n uitdrukking van rustigheid en tevredenheid en rype volheid. Soos in "Sangiro" het hy sterk vereenvoudig. Die hare is streng agteroor gevat en agter in 'n paar krulle vasgevat met 'n dik vlegsel daaromheen gedraai. Die dekoratiewiteit daarvan vorm 'n mooi omraming vir die gesig met sy reëlmatige gelaatstrekke en 'n effektiewe teenstelling met die lang, eenvoudige nek.

Die aantal bantoe koppe wat Hendrikz in opdrag van dr. G. Büchner vir sy landgoed gemaak het, en wat in boë, wat na 'n swembad toe gelei het, geplaas sou word,⁴⁶ dateer uit die laat veertiger jare. Dit omvat 'n Boesman, 'n Hottentot, 'n Pondo, 'n Swazi, 'n Shangaan⁴⁷, 'n Mashona⁴⁸ en 'n Zulu. Die koppe getuig van sterk tegniese vaardigheid, skerp waarnemingsvermoë en die vermoë om waarnemings in plastiese vorm om te sit. Die koppe is etnies korrek, maar die kunswaarde is beperk.

In Mei 1948 het Hendrikz 'n opdrag ontvang om 'n beeld van John Webb, die eerste bestuurder van die Suid-Afrikaanse Koöperatiewe Sitrusbeurs te maak.

Hendrikz 109/.....

45. 'n Foto van Louiza by haar portret verskyn in die "Pretoria News", 3 Desember 1947.
46. Korrespondensie: Mev. Sinclair, 27 November 1974.. Volgens Hansje Hendrikz, korrespondensie 2 Julie 1976) was die beelde gemaak in opdrag van professor Raymond Dart. Dit is in die ateljee wat Willem op dr. Büchner se plaas gehad het, voltooi en moontlik is daar vir hom afgietsels gemaak.
47. Katalogus: At Christi's, 28 November - 13 Desember 1947.
48. Katalogus: Exhibition of Contemporary South African Paintings, Drawings and Sculpture. Organised by the South African Association of Arts for the Union Government, 1948 - 9 in the Tate Gallery.

Hendrikz het die volgende probleem: die opdraggewers wou graag hê dat die beeld moes lyk soos mnr. Webb gelyk het toe hy in 1945 afgetree het. Hy het egter intussen 'n beroerte-aanval gehad waardeur die eem helfte van die gesig heeltemal vertrek was. Om die portret te maak het Hendrikz mnr. Webb persoonlik besoek maar afgesien van die geportretteerde self, moes hy bo-wendien gebruik maak van foto's wat in besit van die Sitrusraad was.⁴⁹

Die beeld is, soos verwag kan word, nie juis geslaagd nie. Dit maak 'n leweloë, harde en onsubtiële indruk. Die hoenderspoortjies om die oë het 'n meganiese patroon geword. Die beeld is glad en blink. Dit word gereeld opgevryf en waar dit in 'n donker ingangsportaal onder 'n lig in die gebou van die Sitrusraad, in Pretoria staan, maak dit 'n spookagtige, onwerklike indruk.

'n Portret van Sir Ernest Oppenheimer is in 1953 gemaak in opdrag van die Diamantklub van Suid-Afrika vir hul eie gebou in Johannesburg. Sir Ernest Oppenheimer het vir die beeld geposeer⁵⁰ en miskien om daardie rede is dit 'n baie suksesvoller portret as die vorige werk. Hoewel dit nie 'n indrukwekkende of intieme portret is nie, is die oppervlakte se kleurvariasie en tekstuur aangenaam.

Die portret van John Orr is gemaak in opdrag van die Orrfamilie. Dit is in 1955 voltooi. John Orr was toe reeds oorlede. Die beeldhouer het slegs twee foto's tot sy beskikking gehad, 'n foto wat reg van voor geneem was, die kop ongeveer 5 cm hoog, en 'n groepsfoto waarop mnr. Orr voorgekom het.⁵¹ Die portret het 'n bietjie hard en leweloos uitgeval en is nie 'n geslaagde portret nie. Die beeld is tans in besit van die firma John Orr in Johannesburg.

Uit dieselfde jaar dateer 'n borsbeeld van J.J. Bosman, die stigter en eerste hoofbestuurder van Volkskas. Dit is by geleentheid van die mondigwording van die bank aan die direksie van die bank oorhandig en staan in die voorhal van die Hoofkantoor van Volkskas in Pretoria.

Hendrikz 110/.....

49. Onderhoud: Meneer Moore, 27 September 1971.

50. "Treurspel W. Hendrikz eindig in winskope", Dagbreek en Sondagnuus, 13 Desember 1959.

51. Onderhoud: Meneer Fullagar, 13 September 1968.

Hendrikz het weer voor dieselfde probleme te staan gekom as met die vorige opdrag. Mnr. Bosman is reeds in 1952 oorlede. Hendrikz het hom egter persoonlik geken, deurdad hy heelwat werk vir Volksskas gedoen het. Mnr. Bosman was altyd vriendelik, be- moedigend en simpatiek jeens hom.⁵² Of dit 'n geslaagde por- tret is? Die opdraggewers was tevrede en Hendrikz het sy toe- maals broodnodige geld ontvang.⁵³ Dit is egter jammer dat daar so dikwels gewag word tot na iemand se dood voordat daaraan ge- dink word om die nagedagtenis te bestendig deur middel van 'n bronsbuuste. Hoeveel mense sien hierdie portrette raak en hoe- veel van die verbygangers wat hulle raaksien stap verryk weg?

Vroeg in die vyftiger jare het daar 'n verswakking ingetree in Hendrikz se persoonlike werk, wat naderhand heeltemal tot stil- stand gekom het. Na 1953 het hy hom hoofsaaklik tot opdragte beperk en nouliks enige vrye werk is gemaak.

52. Engelbrecht, C.L. (redakteur) "Hendrikz se werk vir Volks- kas", Opsaal, bl. 29-39, Februarie 1959.
53. Ibid. Volgens die artikel het meneer Greijbe by die oor- handiging van die beeld gesê dat die beeld Bossie se gely- kenis is, sy wesenstrekke weergee, maar dat dit ook sy karakter weergee.

HOOFSTUK 5

Willem Hendrikz, skrywer en kunskritikus.

Willem Hendrikz was nie net kunstenaar nie maar terselfdertyd pedagoog. As dosent, kunsskrywer en kritikus het hy 'n groot bydrae tot die vorming en beter erkenning van kunsangeleenthede in Suid-Afrika gelewer. Hy het natuurlik altyd in die eerste plek beeldhouer gebly, maar as gevolg van sy doseerwerk was hy ook gedwing om kennis te maak met die meer kritiese benaderingswyse van die kuns, 'n benaderingswyse wat hy dalk andersins volkome sou geïgnoreer het.

Hoewel Hendrikz 'n baie goeie skrywer was, het hy nie maklik uit die vuur gepraat nie, gevolglik was hy maar 'n matige dosent. Hy het egter al sy lesings uitgeskryf en die geskrewe gedeelte, wat deurgaans 'n sinvolle en boeiende geheel gevorm het, voorgelees.¹ Sy taalgebruik was poëties en sy lesings was kort, soort van voltooide essays oor onderwerpe waarin hy persoonlik geïnteresseerd was.²

Uit 'n artikel "Raphael. An Interpretation" blyk sy kritiese benadering as kunskritikus-skrywer. Hy het Raphael se goeie kwaliteit en bydrae tot die kuns aangedui. Vervolgens het hy egter beweer dat Raphael vir baie eeue die kunsskrywers om die bos geleid het. Hy was volgens Hendrikz nie so 'n groot kunstenaar as wat die wêreld hom gemaak het nie, maar slegs 'n begaafde maskilder wat die beste van ander geneem het en dit vir sy eie werk gebruik het.³ Afgesien van die meriete van die argument getuig die artikel tog van kennis en insig en bo alles van selfstandige denke en die durf om dit uit te spreek.

Hendrikz het 'n wrewel gehad aan oppervlakkigheid en oneerlikheid teen prulwerke en nabootsings. Willem het hom deur 'n vriend laat oorhaal om self die pen te gryp toe hy vervul was

met 112/.....

1. Onderhoud: Ines Aab-Tamsen, 17 Julie 1968.
2. Onderhoud: Prof. H. Martienssen, 24 September 1968.
3. Hendrikz, W. de S. "Raphael. An Interpretation", The South African Architectural Record, bl. 215, Junie 1940.

met billike toorn oor die onvoorwaardelike aanprysing van 'n aantal swak kunswerke deur 'n baie patriotiese, maar onkundige kritikus op 'n Johannesburgse uitstalling. Onder die skuilnaam Gideon Malherbe (Gideon vir uitroeier en Malherbe vir onkruid) het hy in 1945 'n Johannesburgse dagblad, Die Vaderland, en later in 'n Sondagblad, Dagbreek en Sondagnuus, begin kunskritieke skryf.⁴

Uit hierdie kunskritieke blyk baie duidelik sy omvangryke kennis en aangebore insig. 'n Besliste bevinding word gegee en dit is deurgaans grondig gemotiveer. Groot en mooi woorde sonder betekenis word vermy.

Oor Maggie Loubser se werk het hy byvoorbeeld die volgende geskryf: "Die eerste indruk wat 'n mens kry by 'n besoek aan haar huidige uitstalling in die Constantia galery is onverskrokke, vlamme kleure, 'n eenvoud van aanbieding en 'n oningehoue direktheid van uitdrukking wat hoogs verfrissend is na die verwaande selfgenoegsaamheid wat so baie van ons inheemse kunstenaars kenmerk."⁵ 'n Skildery van E. Roworth op 'n uitstalling in 1945 in die Bothner galery in Johannesburg moes daarenteen deurloop: "Hy stel 'n wollerige monster ten toon getitel "The Valley of the Golden Gate" (prys 400 ghienies) geskilder in die beste tradisie van die akademiese-skole van 1870 tot 1920, 'n tydperk toe die kuns sy laagwatermerk bereik het en toe die openbare smaak uiting gevind het in anti-makassars, aspidistras en

hardebolkuile 113/.....

4. Schwellnus, O.E. "Willem de Sanderes Hendrikz", Tydskrif vir Letterkunde, 52-57, Maart 1952. Mnr. Schwellnus vertel in 'n brief, 3 Februarie 1976, dat dit hy was wat Willem beweeg het om die kritieke te begin skryf. Willem het die kritieke in Engels geskryf; hy kon hom in Engels beter uitdruk hoewel hy sterk Afrikaans georiënteerd was, en hulle het saam 'n Afrikaanse vertaling geproduseer. Mnr. Schwellnus wat as 'n joernalis aan Die Vaderland verbonde was toe die artikels begin verskyn het, sê dat hulle die reaksie wat die kritieke uitgelok het, baie geniet het. Almal wou weet wie "Gideon Malherbe" was en die geheim is dan ook maandelank bewaar. Toe dit uiteindelik uitgelek het, was baie mense kwaad vir Willem.
5. Malherbe, G. "Maggie Loubser", Die Vaderland, 15 Junie 1945. Volgens Van Rooyen, J. Maggie Loubser, bl. 20, was Willem Hendrikz ook bevriend met Maggie Loubser en het hy haar

hardebolkuike.⁶

Hieruit blyk dat Hendrikz as kritikus vreesloos in sy oortuigings was. Hy was eerlik en het nie geskroom om presies te sê wat hy bedoel nie. Hy was egter nooit kleinsielig nie. Sy veroordeling was sonder voorbehoud en vriend en vyand, sonder aansien des persoons, het onder sy pen deurgeloop.

In 'n kritiek op 'n uitstalling van Hennie Potgieter wat geopen was deur Gerard Moerdyk het Hendrikz skerp, maar raak kritiek op die werk gelewer en dan sommer terselfdertyd 'n aanval op Gerard Moerdyk geloods wat in sy openingsrede beweer het dat Hennie Potgieter die eerste Suid-Afrikaanse beeldhouer is wat suiwer van gees is en wie se werk werklik in die land wortel.⁷

Hendrikz en Le Roux Smith Le Roux is in 1948 deur die Pretoriase Stadsraad gevra om op 'n openbare veiling werke van Fanie Eloff uit te soek en aan te koop. Die keuse het op slegs twee werke geval. Dr. F.C.L. Bosman, wat hom baie ongelukkig hieroor gevoel het, moes dit in 'n artikel "Waarom Pretoria nie al Fanie Eloff se werke gekoop het nie." ook onder die skerp pen van Gideon Malherbe ontgeld. Hendrikz het daarop gewys dat al ons kunsgalerye opgeskeep sit met rommel wat oor die jare vergader is "as gevolg van soortgelyke altruïsme."⁸ Van W.H. Coetzer het hy geskryf: "Ek vrees dat die Eeufeesperiode sy ontwikkeling vertraag het deur 'n oordosis van nasionale sentiment."⁹

'n Opvallende kenmerk van Gideon Malherbe se kritieke was die fyn spot en die raak en pittige manier van uitdrukking. Hy kon die taal uitstekend hanteer. Om 'n kritiek oor enige kunsvorm te skryf is 'n kuns. Dit moet so geskryf word dat nie net persone wat 'n belangstelling het in die kunsoort dit lees nie, maar juis en veral die wat nie belangstel nie en wie se belangstelling gewek moet word. Hendrikz het 'n manier gehad om 'n ding sodanig te omskrywe dat die leser 'n visuele voorstelling daarvan kon vorm wat hom tot nuuskierigheid geprikkel het.

Hy 114/.....

5. (vervolg) aangemoedig.
6. Malherbe, G. "Iets vir almal op groot uitstalling", Die Vaderland, 21 Mei 1945.
7. Malherbe, G. "Monument-beeldhouer hou uitstalling", Die Vaderland, 12 Junie 1945.
8. Malherbe, G. "Waarom Pretoria nie al Fanie Eloff se werke gekoop het nie," Dagbreek en Sondagnuus, 4 April 1948.
9. Malherbe, G. "Iets vir almal op groot uitstalling," Die Vaderland, 21 Mei 1945

Hy het van die "Almanak-cum-sjokoladedoosstyl" van Roworth gepraat,¹⁰ "n Paar broodkuns-produksies van Nils Andersen"¹¹ en "die kersvettegniek-moderering" en "rommelbasaargehalte" van H. Potgieter se "nooientjie".¹²

Die indruk mag ontstaan dat Hendrikz se kritiese werk baie afbrekend en negatief was. Dit was egter glad nie die geval nie. n Kunswerk van goeie gehalte het hy onmiddellik raakgesien. "Daar is n werklik mooi landskap (no. 39) deur Hugo Naudé wat al sy bure in die skadu stel."¹³

Daar is mense wat beweer dat Hendrikz soms hooghartig in sy kritiek was. "Dit is jammer; dat i.p.v. kritiek lewer, mnr. Malherbe die publiek vertel van sy eie goeie smaak en kennis op kunsgebied, en as sy stukke goed gelees word, kan die leser al sien hoe glimlag hy van selfvoldrening oor sy meerderwaardige kennis."¹⁴ Die woorde "meerderwaardige kennis" was klaarblyklik negatief bedoel, maar dit was juis daarvoor dat Hendrikz beskik het in vergelyking met menige kunstenaar. Die meeste kritieke is allermens meerderwaardig of afdwingend, die skrywer was altyd gereed om te erken dat dit ook anders kon ge-wees het. Dat die "eie ek" soms baie op die voorgrond tree is onvermydelik by subjektiewe kritiek: "... maar, na besigtiging van baie beter werke van hierdie soort hier en oorsee, was ek nie diep onder die indruk daarvan nie."¹⁵

Hendrikz se M.A.-verhandeling het gehandel oor kunsonderwys. Hy het daarop gewys dat die beoefening van kuns n normale mens-like aktiwiteit is en dat uitsluiting daarvan kan lei tot n

wanbalans 115/.....

10. Ibid.

11. Malherbe, G. "Twee uitstallings in Johannesburg", Onvolledige koerantuitknipsel in die besit van mnr. A. Hendrikz.

12. Malherbe, G. "Monument-beeldhouer hou uitstalling", Die Vaderland, 12 Junie 1945.

13. Malherbe, G. "Twee uitstallings in Johannesburg," Onvolledige koerantuitknipsel in die besit van mnr. A. Hendrikz.

14. "Kritikus gekritiseer", Die Vaderland, 25 Junie 1945.

15. Malherbe, G. "Van een uiterste na die ander", Die Vaderland, 4 Junie 1945.

wanbalans in die mens.¹⁶ Hy het vervolgens beweer dat kunsopleiding in Suid-Afrika veel te wense oorlaat. Die kunsopleiding op die skole was hopeloos ontoereikend omdat kunsonderwysers nie 'n bevoegde opleiding gehad het nie en nie oor kennis van die sielkundige en sosiologiese vraagstukke van die kinders beskik het nie.¹⁷ Die gevolg was dat die meeste persone wat 'n leidende rol in die ontwikkeling van die land gespeel het die skole en universiteite verlaat het sonder die nodige kennis en agtergrond om kuns te waardeer en kultuuraangeleenthede in die regte lig te kan beskou.¹⁸ Hierdie persone het opgetree as kultuurleiers en het kuns aangeprys wat in werklikheid swak van gehalte was. Dit het dikwels beteken dat 'n Afrikaanse produk met 'n Afrikaanse handelsmerk onvoorwaardelik as goed beskou word.¹⁹

Terwyl vir alle beroepe vereis is dat 'n eksamen met sukses afgeleë word, was dit vir die kunstenaar as onnodig beskou. Daar was kunstenaars wat eintlik nie die flouste benul gehad het van die beroep wat hulle beoefen het nie.²⁰

Hendrikz het 'n verbetering in die toestand bepleit. Daar was volgens hom net een manier om dit te bereik en wel deur middel van 'n deeglike stelsel van kunsonderrig op die skole en miskien 'n verpligte kursus in kunswaardering op universiteit.²¹ Kuns behoort nie net die voorreg te wees van die rykes en mense net te veel tyd nie, dit moes deel vorm van die skeppende lewe en ontwikkeling van die massa.²²

'n Ander 116/.....

16. Hendrikz, W. de S. Essential considerations in designing a new system of art education for South African schools and universities, (Master of Arts, University of Wits) June 1945.
17. "Beeldhouer trek los oor afskeping van kunsonderrig", Die Vaderland, 25 Oktober 1945.
18. Vorster, J.P. "Die man en sy werke", Die Brandwag, 22-23, 1 Februarie 1946.
19. Aantekeninge van 'n toespraak gehou vir lede van die Maria van Riebeeckklub in besit van mnr. A. Hendrikz.
20. Vorster op. cit.
21. Ibid.
22. "Rand sculptor's impressions of methods and outlook of American Universities", The Star, 26 Januarie 1945.

'n Ander onderwerp wat Hendrikz na aan die hart gelê het en waar -oor hy navorsing gedoen het en geskryf het, was "Kuns in die Argitektuur." Hy het daarop gewys dat die mens 'n blywende behoefte het om te versier en dat die gebruik van kontrasterende materiale en kleure in die strak funksionele argitektuur 'n bewys was dat selfs die argitekte hierdie behoefte besef het. Hy het 'n nouer samewerking tussen die kunstenaar en die argitek bepleit.²³

Vir die Suid-Afrikaanse kunslewe het Hendrikz se kuns-kritiese werk baie beteken. Die kritieke is geskryf gedurende die na-oorlogse jare toe die kritieklose aankoop van skilderye as geld-belegging 'n ernstige bedreiging vir die ontwikkeling van ons kuns beteken het.²⁴ Hendrikz het dit self as volg gestel: "Ek het 'n kruistog onderneem om die snert uit die kuns te weer."²⁵ Tereg het professor G. Dekker opgemerk: "Dit is jammer dat hy sy voorneme laat vaar het om 'n bloemlesing van hierdie in dag-en weekblaaië begrawe stukke uit te gee. Buiten die verfris-sende insigte sou dit 'n waardevolle kunshistoriese dokument ge-wees het."²⁶

Hendrikz se kritiese werk het ongetwyfeld 'n ontnugterende en suiwerende uitwerking op ons kunskritiek gehad. Kunstenaars en hulle kunswerke is bespreek, daar is aangedui wat goed is en wat nie aan vereistes beantwoord het nie. Maar dit was nie al waardevolle funksie wat Hendrikz met sy kritiese werk verrig het nie. Kunskritici wat nie oor die nodige kennis en onderskei-dingsvermoë beskik het nie en hulle die reg aangematig het om enige ding hemelhoog te prys, het deur hierdie kritieke grondig geleer hoe dit eintlik gedoen behoort te word.

Inderdaad was Hendrikz 'n soort hervormer. Hy het probeer om sekere gevestigde wanbegrippe in verband met die kuns in Suid-Afrika reg te stel.

Hy 117/.....

23. Hendrikz, W. de S. "Sculpture in relation to architecture", The South African Architectural Record November 1955.
24. Dekker, G. Ons Kuns 11, bl. 25-30.
25. Aantekeninge van 'n toespraak gehou vir lede van die Maria van Riebeeckklub in die besit van mnr. A. Hendrikz.
26. Dekker op. cit.

Hy het probeer om aan die publiek te toon wie en wat die ware kunstenaar was en wat hulle aandeel behoort te wees in die maak van die kunstenaar: "Dit is egter 'n betreurenswaardige feit dat die meeste Suid-Afrikaanse kunstenaars weinig meer aan die dag lê as 'n klaarblyklike materialisme, 'n aanpassing by die publieke smaak en 'n jag na publieke applous. En in hierdie verband leer die kunsgeskiedenis ons ook dat wat populêr is, altyd ver agter staan by wat werklik betekenisvol is. Wat ek betreur is nie dat sulke kunstenaars bestaan nie, maar die valse maatstawwe waarmee die publiek hulle werk meet."²⁷

In aantekeninge wat Hendrikz gemaak het vir 'n toespraak wat hy sou gehou het, beweer Hendrikz dat die kunstenaar wat slegs belangstel in beroemdheid en aanbidding nie 'n ware kunstenaar is nie maar 'n persoon wie se ydelheid slegs uiting soek.²⁸

Hy het die publiek ook daarop gewys dat dit verkeerd was om 'n kunstenaar eers na sy dood op te hemel. Dit het die gevaar geskep dat valse waardes aan sy kuns geheg kon word. Die dood behoort nie nodig te wees om ons te dwing om 'n kunstenaar te waardeer nie. Kuns behoort nie in gesogtheid toe te neem met die dood van 'n kunstenaar nie.²⁹

Wat Willem Hendrikz ook ongetwyfeld 'n goeie kritikus en kuns-skrywer gemaak het was dat hy nie met teoretiese kennis gehad het nie, maar ook praktiese kennis. Te veel teoretiese kennis kan vir die skeppende kunstenaar gevaar inhou dat dit daartoe kan lei dat die intellek die emosie oorwin. Aan die anderkant is 'n kunstenaar wat glad geen teoretiese kennis het nie, geneig om 'n slagoffer te word van sentimentele realisme. Die skeppende kunstenaar behoort die balans te behou tussen die twee pole. Te veel teorie kon vir Hendrikz as skeppende kunstenaar gevaar ingehou het. Errol Wilmot het geskryf dat Hendrikz se besluit om die kritiese werk te laat vaar betyds en baie wys was.³⁰

Dat 118/.....

27. "Mense - Tipes en Kunsuiting", Die Vaderland, 13 Junie 1946.
28. Aantekeninge van 'n toespraak gehou vir lede van die Maria van Riebeeckklub in die besit van mnr. A. Hendrikz.
29. "Help ons kunstenaars liever solank hulle leef", Dagbreek en Sondagnuus, 21 Maart 1948.
30. Wilmot, E. "Willem de Sanderes Hendrikz - An appreciation" The South African Architectural Record, bl. 132-134, Junie 1949.

Dat Willem Hendrikz self wel besef het dat te veel teorie skadelik vir die kuns kon wees blyk uit die volgende: "When I used to lecture on the Fine Arts at the Witwatersrand University I was forced, by the demands of my position, to investigate this mass of theoretical data on aesthetics. And I must confess that though I did manage to survive the ordeal, and even added a theory or two to that intellectual goulash, I was so appalled by its malnutritive affect on art itself that I submitted my resignation. And now I devote myself - without analysis - to my breadless art."³¹.

119/.....

31. Hendrikz, W. de S. "Art in Architecture", The South African Architectural Record, bl. 82-83, April 1948.

HOOFTUK 6

WILLEM HENDRIKZ - DIE KUNSTENAAR. 'n KRITIESE BESPRE- KING VAN SY WERK EN PLEK IN DIE SUID-AFRIKAANSE BEELD- HOUKUNS.

'n Kunstenaar word gebore in 'n sekere periode en onvermydelik is hy aan daardie tydperk, sy eie omgewing en die sienswyse van sy tydgenote gebonde. Nogtans gaan hy, met sy persoonlike ingebore moontlikhede, selektief te werk. Hy kies, bewus of onbewus, uit die breë invloedse slegs daardie aspekte wat aansluit by sy eie talent.

Suid-Afrika is in 1934, die jaar waarin Hendrikz na Engeland gaan om sy argitekseksamen af te lê, 'n land met 'n baie kort beeldhougeskiedenis. Daar is die werk van Anton Anreith, gevolg deur 'n lang onderbreking, en die werk van Anton van Wouw. Van Wouw se werk vertoon 'n tipiese 19de eeuse realisme, patrioties en illustratief.¹

Die tydperk tussen 1900 en 1925 kan egter nog as 'n pionierstydperk wat kuns in Suid-Afrika betref, beskou word. In die tyd word nuwe grondslae gelê vir die bou-, skilder-, en beeldhoukuns.² Wat die beeldhoukuns betref ontstaan die ritmiese, suiwer skulpturale werk van Fanie Eloff, wat heeltemal weg beweeg van die historiese onderwerpe waarin Van Wouw uitgemunt het, maar tog realisties bly. Miskien het Hendrikz ook voor sy vertrek na Engeland kennis gemaak met die heel vroeë werk van Coert Steynberg of Moses Kottler.

Teen hierdie beeldhoukundige agtergrond het Hendrikz Suid-Afrika verlaat. In Engeland en Europa het hy 'n heeltemal ~~ander~~ ~~kuns-~~situasie aangetref as die in Suid-Afrika - wat waarskynlik daartoe bygedra het dat hy besluit om beeldhouer te word.

Twee stromings kon in die beeldhoukuns in Europa onderskei word.

Daar 120/.....

1. Alexander, F.L. Kuns in Suid-Afrika. Beeldhoukuns en Grafiek sedert 1900, bl. 122.
2. Bosman, F.C.L. "Beeldende Kunste in S.A. 1900 - tot vandag" Deel 11, Helikon, bl. 37. Jaargang 6, no. 25.

Daar was Rodin en sy navolgers wat gekonsentreer het op die herontdekte beeldhoukundige kwaliteite en dan was daar die meer moderne groep wat ontstaan het in navolging van die skilder Cezanne.³

Hendrikz het onmiddellik aansluiting gevind by die moderne eksperimentele groep wat huiwer tussen klassisisme en realisme met impressionistiese en ekspressionistiese elemente. Beeldhouers soos Maillol, Despiau, René Simeonis, Gustav Vigeland en Johan Anton Räddecker, het moontlik 'n invloed op hom uitgeoefen.

In Engeland moes Hendrikz kennis gemaak het met die werk van Eric Gill (1882-1940). Gill was een van die laaste oorlewendes van die Kuns- en Kunsvlytgroep wat deur William Morris gestig was en wat hulle dit ten doel gestel het om direkte beeldhouwerk te laat herleef.⁴ Hulle wou ook die verbinding wat die kuns voorheen met die argitektuur gehad het, herstel, en daarvoor 'n nuwe monumentale styl skep.⁵ Gill self het 'n argitektoniese agtergrond gehad en het met sy sterk dekoratiewe en argitektoniese beeldhouwerk wat direk in hout of in klip uitgevoer was, 'n besliste invloed op Hendrikz uitgeoefen.

In Engeland het Hendrikz onder John Skeaping studeer. Skeaping kan beskou word as navolger van Gill⁶ en het ook die idee van direkte beeldhouwerk beoefen.⁷ Hy is in die vroeëre jare beskou as die avonturier van die jong modernes in Engeland.⁸ Hy het meestal in hout en klip gewerk, hoewel hy ook terracotta gebruik het.⁹ Sy werk, wat meestal bestaan het uit die menslike figuur, diere en maskers, word gekenmerk deur eenvoudige vorms met min detail. Swaar, ekspressiewe hande en voete is 'n kenmerk van sy werk terwyl hy ook soms van kubistiese stilering gebruik maak. Skeaping het invloed uitgeoefen op die vroeë werk van Hendrikz. Hendrikz het die lesse egter saam met die van ander geabsorbeer en daaruit stadigaam tot 'n styl van sy eie gekom.

Deur 121/.....

3. Read, H., A Concise History of Modern Sculpture, bl. 10.
4. Huyghe, R., Encyclopaedia of Modern Art, bl. 364.
5. Hammacher, A.M., Modern English Sculpture, bl. 14.
6. Hammacher, A.M., Barbara Hepworth, bl. 25.
7. Ramsden, E.H., Sculpture: Theme and Variations, bl. 32.
8. Grierson, J., "The new generation in sculpture", Apollo, bl. 347.
9. Ramsden op. cit., bl. 32.

Deur Skeaping moes Hendrikz direk of indirek in aanraking gekom het met ander moderne beeldhouers in Engeland. John Skeaping was Barbara Hepworth se eerste man en hulle het in 1930 saam uitgestal.¹⁰ Die egpaar was na hulle terugkeer uit Italië, waar hulle in die huwelik getree het, dikwels in aanraking met Henry Moore, met wie hulle dikwels gedagtes oor beeldhouwerk uitgewissel het.¹¹

Daar was in Engeland in die twintiger-en dertiger jare 'n sterk oplewing in die beeldhoukuns. Waar die beeld in die verlede altyd solied was, is nou besef dat 'n ruimte net soveel kan se as 'n volume. So staan die jaar 1932, slegs twee jaar voordat Hendrikz in Engeland aangekom het, bekend as die jaar van die gat.¹²

Hendrikz het van die "gat" gebruik gemaak in een van die beeldhouwerke wat op sy eerste uitstalling in London uitgestal is. 'n Mens kan dink watter kommentaar hierdie beeld, genoem "Haat", in Suid-Afrika, wat gewoond was aan die beeldhouwerk van Van Wouw, moes ontlok het. 'n Kunskritikus het dit in Die Burger beskryf as 'n beeld wat lyk na 'n gedroogde perske waardeur 'n mier 'n gat gevreet het.¹³

Willem Hendrikz het uit 'n land gekom met 'n realistiese beeldhoutradisie waar hy bowendien onder professor Pearse 'n streng akademiese opleiding in die argitektuur geniet het. Oorsee het hy egter kennis gemaak met die verskillende moderne rigtings en ook daarmee geëksperimenteer. Na die terugkeer in sy vaderland het hy geleidelik tot die besef gekom dat in 'n jong baanbrekersland soos Suid-Afrika, realisme die kunsrigting moes wees.¹⁴ Temeer omdat hy vir sy lewensonderhoud afhanklik was van opdraggewers en publiek. Die abstrakte eksperimente van Hendrikz se eerste persoonlike werk, soos "Haat"¹⁵ en "Genesis"¹⁶ waarmee daar baie gespot is, het hy nooit in sy

argitektoniese 122/.....

- 10. Grierson, J., "The new generation in sculpture", Apollo, bl. 347.
- 11. Seuphor, M., The Sculpture of this century. Dictionary of Modern Sculpture, bl. 91.
- 12. Hammacher, A.M., Barbara Hepworth, bl. 40.
- 13. "Modernste van die Modernes", Die Burger, 12 September 1934
- 14. Schwellnus, O.E., "Willem de Sanderes Hendrikz", Tydskrif vir Letterkunde, bl. 52-57, Maart 1952.
- 15. "Modernste van die Modernes", Die Burger, 12 September 1934
- 16. "Genesis again", The People's Weekly, Bloemfontein,

argitektoniese beeldhouwerk toegepas nie - omrede die mense nie ryp daarvoor was nie. Vir sy argitektoniese beeldhoukuns het hy aanvanklik n ekspressiewe, dekoratiewe, monumentale styl gebruik.¹⁷ Maar ook in sy persoonlike beeldhouwerk word abstrakte neigings gou agterweë gelaat en hy het voorkeur gegee aan n sterk vereenvoudigde realisme met ekspressionistiese kwaliteite.

Ongetwyfeld het sy eksperimente met die abstrakte hom baie geleer en hom bewus gemaak van die basiese vereistes wat n beeldhouwerk kan laat slaag. Dit het hom bevry van die akademiese realisme van sy voorgangers; die werklikheid word nou net gebruik om eie innerlike vorm en idee uit te druk.¹⁸ Hendrikz het geleer dat vergroting, verwringing en oorbeklemtoning tegnieke is waarmee iets gesê, of gevoel uitgedruk kan word.

n Oorlog kan groot invloed uitoefen, veral by kunstenaars wat direk of indirek daarin betrokke is. By Hendrikz vind ons na die oorlog n nuwe soort humanisme.¹⁹ Dit is asof die menslike liggaam vir hom belangriker raak en hy dit met groter natuurgetrouheid uitgebeeld het. Na 1947 het sy werk oorgehel na n onverbloemde realisme, n soort klassisme, waarvan "Reën" seker die bekendste voorbeeld is.

Elke kunstenaar wat belangstelling in kunsgeskiedenis het, ontdek iewers n tydperk of tydperke, of kunsrigting waarvoor hy n spesiale liefde ontwikkel en waarmee hy hom vereenselwig. Dikwels oefen hierdie tydperk invloed op sy eie werk uit. Hendrikz het so n geneëntheid gevoel vir die Egiptiese kuns. Wat hom veral moes getrek het was die tegniek wat hulle gevind het om deur middel van reliëfs die beeldhou-, skilderkuns en argitektuur tot n eenheid te skeep. Hy het van die Egiptenare hulle oplossing vir die duidelikste uitbeelding van die menslike figuur teen n plat vlak oorgeneem.

Hendrikz 123/.....

16. (vervolg) 3 Julie 1936.

17. Bokhorst, M., "Die Kuns van n kwarteeu", Standpunte, bl. 37, Jaargang 9, no. 3, 1954.

18. Dekker, G., "n Skeppende lewe beeindig", Die Huisgenoot, bl. 28-31, 8 Mei 1959.

19. Bokhorst op. cit.

Hendrikz moes seker soos 'n skok gekom het vir baie Suid-Afrikanners wat deurgaans in beeldhouwerke die histories-sentimentele gesoek het. Hy het geen doelbewuste pogings aangewend om hierdie opvattinge na te volg nie. Suid-Afrikaanse historiese onderwerpe het vir hom wel deeglik 'n aantrekkingskrag gehad, maar meer as gevolg van sy liefde vir die dramatiese en, by 'n speurtog na idees, die simboliese.²⁰ In sy beste werk is dit nie die Suid-Afrikaner nie, maar die universele mens wat na vore tree. Hy identifiseer hom met 'n baie groot sosiale agtergrond en sy uitbeelding van die mens is op groot skaal.²¹ Sy beelde is trotse idealisasies van die grootsheid van die mens wat dui op 'n sterk geloof in die doel van die mensdom. Daar is iets heroïes in die werk, 'n aanvoeling van iets groot en goddeliks in die mens van alle tye.²² Sy doel is om uit die beeldhouwerk 'n idee te laat uitstraal en sy idees en temas behoort te spreek tot oor die hele wêreld.²³ Dit is die oorsaak vir die groot aantal beeldhouwerke wat name van Griekse gode en godinne dra. Die Grieke het reeds die herkenbare patrone van die lewe van die mens uitgeken en vasgelê.²⁴

Daar is gesê dat Hendrikz 'n sterk gevoel gehad het vir die Suid-Afrikaanse motief, maar dat sy bewerking steeds Europees gebly het.²⁵ Die vraag ontstaan of daar 'n herkenbare verskil bestaan tussen 'n Europese- en Suid-Afrikaanse benadering en of Suid-Afrikaanse elemente, hetsy motief of bewerking enigiets te doen het met die bepaling van die gehalte van 'n kunswerk. Van Hendrikz, wat in Suid-Afrika gebore en groot geword het, kan sy Suid-Afrikaansheid nie weggeneem word nie. Wat hy gesien en geskep het, het hy verrig deur die oë van 'n Suid-Afrikaner. Afstand het eerder sy gewortelheid aan die Suid-Afrikaanse grond groter gemaak. "Tama Morena", wat een van die mees grasiëuse en tiperende gebare van die Bantoe daarstel, het in die

koue

124/.....

20. Wilmot, E., "Willem de Sanderes Hendrikz - an appreciation!" The South African Architectural Record, bl. 132-134, Junie 1949.
21. Hier word meer spesifiek verwys na sy persoonlike werk en nie na opdragte wat in opdrag uitgevoer is nie.
22. Dekker, G., "n Skeppende lewe beeëndig!" Die Huisgenoot, bl. 28-31, 8 Mei 1959.
23. "Modernste van die Modernes", Die Burger, 21 September 1934.
24. Berne, E., What do you do after you say hello, bl. 35.
25. Bosman op. cit.

koue winter van Kopenhagen ontstaan²⁶ terwyl "Reën" wat aan die kern van ons land en sy mense raak, in Nederland voltooi is.

Soos sy leermeesters het Hendrikz dit verkies om 'n beeld direk uit hout te beitel of uit klip te kap. Hy was besonder lief vir 'n rooi sandsteen wat hy van 'n koppie naby Warmbad gekry het, "Voortrekkermoeder en kind", "Son" en Dirkie Uys" is uit hierdie sandsteen gekap.²⁷ Hout het egter nog meer subtiele variasies as klip waarvan die beeldhouer in sy beeldhouwerk gebruik kan maak.²⁸ Hendrikz was gewoon om tydens sy reise sy oë gedurig oop te hou vir hout of klip wat moontlik vir beeldhouwerk geskik kon wees.²⁹

Uit sy brons en ander gegote werk blyk dit duidelik dat Hendrikz nie eintlik 'n boetseerder was nie. Ook daardie werke maak die indruk van beelde wat uit 'n weerbarstige grondstof te voorskyn geroep is, eerder as die stelselmatige opbou tot iets, soos met brons die geval is.³⁰ Dit is jammer dat Hendrikz deur sy opdragte daartoe gedwing was om modeleerwerk te doen, omdat dit nie in sy aard gelê het nie.

Wat onderwerp betref was Hendrikz se eerste beeldhouwerk sterk beïnvloed deur die van sy leermeester, John Skeaping. Net soos by Skeaping was dit veral die menslike figuur, diere en maskers wat hy uitgebeeld het. Partymaal kom suiwer abstrakte werke voor. Hierdie periode was egter nog 'n periode van soek. Hendrikz het gevind dat hy hom die beste kon uiter in die menslike figuur. In sy latere persoonlike werk het dit sy belangrikste onderwerp gebly. Hy het nie daarin belanggestel om individuele mense en uitborrelende emosies uit te beeld nie. Sy gesigte, waar sy mense gesigte het, het taamlik emosieloos en onbelangrik gebly.

Vir

125/.....

26. Schwellnus op. cit.

27. "Werke van sewentig skilders", Die Volksblad, 17 September 1951.

28. Vergelyk "Torso" waarvan 'n foto in The South African Architectural Record, Augustus 1959 verskyn.

29. "Sculptors scour Union for stone and wood", 5 September 1949, onvolledige koerantuitknipsel in die besit van A. Hendrikz.

30. Dekker, G., "n Nuwe werk van Willem Hendrikz", Standpunte, bl. 38-42, Julie 1951.

Vir hom was veral die liggaam, die houding daarvan, hoe dit gebruik kon word om iets uit te druk, belangrik. Hy het 'n oog gehad vir die dekoratiewe kwaliteite in die menslike liggaam, die ritme daarin en die moontlikhede tot die skeep van herhalings.

Die portrette, wat hy meestal in opdrag gemaak het, was swak, juis omdat hy nie eintlik 'n uitbeelders van individuele mense was nie. 'n Portret, veral waar dit herkenbaar moet wees, leen hom nie tot dieselfde dekoratiewe herhaling, verwringing en oorbeklemtone as figuurstudie nie.

Willem Hendrikz was potensieel 'n groot kunstenaar en daar was baie van hom verwag. Hy het egter nooit die hoogte bereik waar -toe hy skynbaar in staat was nie. Hy het 'n paar groot en belangrike werke gemaak wat blyke gegee het van sy kuns. Sy ander werk was partymaal gemiddeld of swak. Ver al sy latere werk moet dikwels as 'n teleurstelling beskou word. Die vraag ontstaan wat die oorsaak hiervan was.

Hendrikz was 'n intellektueel en hy was meer geneig om met sy verstand te werk as met sy gevoel. Wanneer hy 'n opdrag ontvang het, het hy weke gewy aan 'n deurtastende studie oor die onderwerp en bladsye vol aantekeninge geskryf oor die karaktertrekke en voorkoms van die persoon of persone voordat hy die werk self aangepak het.³¹

Alvorens hy 'n portret aangepak het wou hy iets weet van die persoon se agtergrond en ook ideale.³² As hy sy ingebore skeppende gevoel en intuïsie meer sou ingeskakel het by die werk, sou daar miskien meer kunswerke voortgekom het.

Omdat hy intelligent was en 'n wye belangstelling gehad het, was hy miskien ook te dikwels betrokke by dinge wat eintlik buite sy werklike veld geval het. In baie gevalle het geldelike oorwegings hierby 'n rol gespeel. Daar is byvoorbeeld sy belangstelling vir heraldiek, wat hom wel 'n paar opdragte

besorg

126/.....

31. Schwellnus op. cit.

32. Bothma, M., "Hy het Reën gemaak," Sarie Marais, bl. 6
24 Junie 1953.

besorg het.³³ Ook sy beelde van die verskillende naturellestamme se koppe wat uitgevoer is in opdrag van professor R. Dart. Hy het 'n deeglike studie van die voorkoms van elke stamme se koppe gemaak om so die verskille wat daar bestaan uit te druk.³⁴ Verder is daar sy belangstelling in kamoefleermetodes in oorlogstye. Ten slotte het hy sy Lewe Lank 'n belangstelling gehad in kunsopleiding.

Hendrikz was 'n stadige maar besonder deeglike werker. Hy neem byvoorbeeld partymaal ongeveer 'n maand om 'n portret te voltooi.³⁵ In die lig hiervan kon hy miskien sy tyd baie beter benut het.

Waar invloed van die verstand te oorwegend word, is 'n kunstenaar soms geneig om te korrek te werk te gaan. Die werk neig soms te veel na strakke simmetrie en balans word oorbeklemt. Gevolglik kan so 'n werk 'n sekere leweloosheid vertoon. Hendrikz het 'n uitstekende sin vir komposisie gehad, maar hoewel die plaasing van massas ten opsigte van mekaar partymaal net reg was, is dit in ander werke oorwegend en sluit dit sy doel verby.

Hendrikz was verder 'n uitstekende ontwerper. Dit was sowel opleiding en belangstelling in argitektuur as natuurlike aanleg. Vir 'n beeldhouer kan dit egter ook nadelige invloede hê, omdat sy werk maklik kan verval tot betekenislose versiering. Die aard van baie argitektoniese opdragte gee daarenteen ook weer dikwels aanleiding hiertoe.

Verder

127/.....

33. Volgens die Jaarboek van die Instituut van S.A. Argitekte, 1967-1968, bl. 107, is die presidentswapen in besit van die Transvaalse Instituut vir S.A. Argitekte deur Willem Hendrikz ontwerp. In die besit van die Transvaalse Instituut vir S.A. Argitekte is egter 'n brief van professor G.E. Pearse aan mev. Coford waarin hy sê dat hy die wapen voor 1939 ontwerp het en dat Hendrikz dit slegs uitgevoer het.
34. Volgens die Katalogus: At Christi's, 28 November tot 13 Desember 1947, het Hendrikz party van die werk in verband met naturellestamme in samewerking met dr. Lawrence Wells van die Universiteit van die Witwatersrand gedoen. Prof. Raymond Dart en dr. Van Warmelo, die Staatsetnoloog, asook die Johannesburgse Kamer van Mynwese, het hom dikwels hulp verleem.
35. Onderhoud: Hennie Potgieter, 22 Augustus 1968.

Verder was Hendrikz 'n tipiese perfeksionis, 'n karaktereienskap wat nie altyd voordelig uitwerk by 'n kunstenaar nie. Party van sy beelde het hy so oorwerk dat dit dikwels dood geword het. Veel van sy portrette maak juis om hierdie rede 'n bietjie van 'n lewelose indruk. Hy het te min aan die verbeelding oorgelaat, hy het nouliks gesuggereer, hy het probeer om alles te sê. 'n Hoogtepunt in sy oeuure is "Bantoemoeder en kind".³⁶ Dit is 'n bronsbeeldjie met 'n singende ritme. Hy het met die oppervlakte van die beeldjie geëksperimenteer deur patina daarop aan te wend. Norman Eaton het op 'n sekere stadium toevallig daarop afgekom, bemerk dat die beeldjie voltooi was en Hendrikz versoek om op te hou werk daaraan. Die beeldjie het nou 'n oppervlakte van verskillende kleurnuanses wat inmekaar smelt en wat net daardie tikkie losheid daaraan gee wat nodig is. As dit nie vir Norman Eaton se goeie oog was nie sou Hendrikz waarskynlik nog lank daaraan voortgewerk het. Die beeld "Son" of "In die son" soos die ander benaming is, is onvoltooi en juis daarom so aantreklik.

Dr. F.C.L. Bosman het beweer dat Hendrikz oor 'n beperkte kreatiwiteit beskik het en nie baie oorspronklik was nie daar hy dikwels by ander idees sou geleen het.³⁷ Dit is slegs ten dele juis. Daar kan geen groot verskeidenheid in sy werk bespeur word nie, maar twee dinge moet onthou word: hy was 'n stadige werker en vir hom was 'n werk nooit heeltemal voltooi nie. Hy het altyd nog meer variasie en moontlikhede in die werk gesien en dieselfde werk dikwels oorgemaak of gedurig daaraan verander om 'n nog beter oplossing vir die probleem op hande te vind. So is byvoorbeeld "Sangiro" in die vorm van 'n volledige kop, later in 'n masker verander. "Reën" het op van die ouer foto's 'n ander kop as die latere "Reën". Daar bestaan ook twee variasies van die beeld aan die S.A.U.K. in Kaapstad. Die portret van Louis Vladykin is in brons gegiet maar daarna het Hendrikz bly voortwerk aan die gipsmodel en dit bedek met 'n harde donkerrooi stof.³⁸

Hendrikz 128/.....

36. Die beeldjie is in die besit van dr. Irmin Henkel wat dit van wyle Norman Eaton geërf het.
37. Onderhoud: Dr. F.C.L. Bosman, 6 September 1968.
38. Onderhoud: Johan de Sanderes Hendrikz, 27 Julie 1968. Nog 'n eienskap van Hendrikz kom hier na vore naamlik sy liefde om te eksperimenteer. Niemand weet wat die stof is wat hy oor hierdie beeld aangebring het nie. Dit is 'n totaal onbekende stof en waarskynlik een van die unieke konksies.

Hendrikz het dus nie maklik 'n beeld as voltooi beskou en dit laat staan nie. Ongetwyfeld het hy by ander idees oorgeneem, meeste kunstenaars doen dit. Hy het egter aan die idee sy eie vertolking gegee en meestal op die aanvanklike voorbeeld verbeter.

Hendrikz was 'n saggeaarde mens wat sy opdraggewers graag tevrede wou stel. Gevolglik het hy hom daarop toegelê om in sy portretopdragte die persoon herkenbaar uit te beeld. Helaas het hy soms egter so gekonsentreer op herkenbaarheid en die eise van die opdraggewers dat estetiese waardes daaronder gely het. Hoewel hy aan die opdraggewers se eise voldoen het, het hy as kunstenaar gefaal. Hierdie gevoel het, veral in sy laaste jare toe hy net met opdragte besig was, waarskynlik daartoe bygedra dat hy sy hand aan eie lewe geslaan het.

Die opdraggewers was dikwels ook nie tevrede met die oorspronklike werk nie en Hendrikz moes dan maar noodgedwonge verander. Vir die deur van die Reserwe Bank van Oos-Londen het hy twee figure beplan, die van Jan van Riebeeck en Lord Charles Somerset. Die direkteur was nie hiermee tevrede nie en die deure waarop groot muntstukke uitgebeeld is, was die gevolg.³⁹

Willem Hendrikz was nie net beeldhouer nie maar ook 'n uitstekende tekenaar. In 1933, die jaar voor sy eerste vertrek na Engeland het hy 'n aantal voorblaaie vir "Die Huisgenoot" ontwerp. Hieruit blyk sy liefde vir die dekoratiewe, sy sin vir komposisie, sy vermoë om te reduceer tot die heel belangrikste en sy vaardige gebruik van lyn. In sy latere sketswerk het die lyn nog belangriker en meer subtiel geword. Sy lyne is vol variasie, vol krag en beweging en baie gevoelvol. Hy het daarin geslaag om met baie min lyne vorm weer te gee. Helaas het hy met sy latere tekenwerk soms in 'n manier van doen verval.⁴⁰ Hy het al gou 'n sekere manier ontdek waarop hy dinge goed kan weergee en hy gebruik dit dan herhaaldelik.

In 129/.....

39. Rissik, G., "Willem Hendrikz's work for the bank", Die S.A. Reserwebank Personeel Tydskrif, bl. 10 en 11, Volume 2, nr. 3, 1959.

40. Onderhoud: Professor H. Martienssen, 24 September 1968.

In sy vlakreliëfwerk, wat 'n mens amper kan beskryf as vormteken-werk, tref ons soms dieselfde aan. Ook hier het hy 'n formule gevind wat slaag en hy gebruik dit telkens weer. As die aard van die reliëfwerk moontlik meer uitdagend was of as hy aan homself meer uitdagings sou gestel het, sou die reliëfwerk miskien lewendiger kon gewees het.

Die vraag ontstaan wat Hendrikz se bydrae nou eintlik tot die Suid-Afrikaanse beeldhoukuns was. Onder die beeldhouers is Hendrikz ongetwyfeld die eerste verteenwoordiger van die moderne opvattinge in die beeldhoukuns in Suid-Afrika.⁴¹ In teenstelling met sy voorgangers wat realisties te werk gaan en presies probeer weergee wat hulle gesien het, was in sy werk die idee belangrik en vorm word verleng of verwing om die idee duideliker daar te stel. Die vorm het dus wegbeweeg van die realistiese benadering en het, vir Suid-Afrika, nuwe en onbekende gebiede betree. Maar nie net met vormgewing nie, ook by die gebruik van nuwe materiale het Hendrikz vernuwing gebring. Van Wouw en ook Fanie Eloff se werk was moeisaam uit klei opgebou en daarna gegiet. Op Willem Hendrikz se eerste uitstalling in 1935 was daar nie een enkele brons beeld nie. Vir die nuwe, direkte beeldhouwerk is veral van klip of hout gebruik gemaak. Hierdie waaghalsige jong kunstenaar met sy moderne idees moes 'n sterk invloed uitgeoefen het op baie ander jong, eietydse kunstenaars wat nog gehuiwer het tussen die oue en die nuwe.

As lektor aan die Universiteit van Witwatersrand het hy doseer aan studente-kunstenaars wat vandag 'n hoë aansien geniet. Onder sy leerlinge was Gordon Vorster⁴² en Wilm Blom⁴³. Cecil Skotnes het as student baie ure in sy ateljee deurgebring.⁴⁴ Edouardo Villa het Hendrikz op 'n sekere stadium gehelp met sy argitektoniese opdragte.⁴⁵

Hendrikz se grootste bydrae lê egter op die gebied van die argitektoniese beeldhoukuns. Vir Suid-Afrika was dit 'n nuwe rigting. Slegs Anton Anreith het baie jare gelede in die Kaap in hierdie rigting gewerk, hoewel onder totaal verskillende omstandighede.

Hendrikz 130/.....

41. Dekker, G., "n Skeppende lewe beëindig", Die Huisgenoot, bl. 28-31, Mei 1959.

42. Berman, E., Art and Artists of South Africa, bl. 317.

43. Ibid. bl. 42.

44. Ibid. bl. 276.

45. Onderhoud: André Hendrikz, 18 Julie 1968.

Hendrikz het oor kennis van die argitektuur, argitektoniese beeldhoukuns en moderne beeldhoukundige opvattinge beskik, dit hom ten doel gestel om 'n gesonde boubeeldhoutradisie in Suid-Afrika te begin, waarin hy, as ons kyk na die argitektoniese beeldhoukuns wat vandag bestaan, goed geslaag het. Hy het in sy eie werk 'n formule gevind waarmee hy beeldhouwerk wat gestileerd-realisties was met dekoratiewe elemente daarin, in harmonie gebring het met die nuwere argitektuur van sy tyd.⁴⁶ Met sy tyd en tydgenote as agtergrond was hy 'n baanbreker in hierdie rigting - wat met nuwe idees, eksperimente en ongewone vorms 'n hele nuwe rigting in Suid-Afrika voorgestaan het. Hierdie opvattinge het die beeldhouer kans gegee om sy beeldhouwerk tot reg vóór die breë publiek te bring. Hy het op die juiste oomblik gekom en 'n leemte gevul wat geen ander beeldhouer in Suid-Afrika op daardie tyd sou kon gevul het nie.

Hendrikz was, omdat hy so baie in die buiteland was, vir Suid-Afrika 'n ambassadeur op kunsgebied. Deur sy werk en sy persoon het die buiteland 'n blik gekry van wat hier op kunsgebied aan die gang was. Hy het dan ook internasionale erkenning verwerf vir sy werk op 'n internasionale tentoonstelling in Middelheim (Wagenpark), Antwerpen, België in 1950. Kunstenaars kom hulle werk daar uitsluitend op uitnodiging van die reëlingskomitee uitstal en Suid-Afrika was alleen deur Hendrikz verteenwoordig met sy beeld "Reën".⁴⁷ In 1952 was hy ook een van vier Suid-Afrikaanse kunstenaars wat genooi was om hulle werk na 'n internasionale opelug tentoonstelling in Sonsbeeck, Arnhem, Holland te stuur.⁴⁸ Ten spyte van probleme, die Suid-Afrikaanse Regering was slegs bereid om 'n minimale bedrag vir onkoste te voorsien, het Hendrikz sy werk op hierdie uitstalling tentoongestel.⁴⁹

Hendrikz het deur sy skeppende-, sowel as kunskritiese- en kunsopvoedingswerk 'n aktiewe rol op kunsgebied in ons land gespeel. Deurdat hy dikwels in die buiteland was, was hy vir 'n tyd lank 'n voortdurende aanvoerder van nuwe opvattinge, gedagtes en waardes.

Hy

131/.....

46. Arnott, B.M., The Evolution of Sculpture in South Africa, (B.A. (Fine Arts) - 1961) Cape Town, bl. 80.
47. "Willem Hendrikz, South Africa's most outstanding sculptor", The Friend, 22 Augustus 1950.
48. Dekker, G., "Willem de Sanderes Hendrikz", Ons Kuns, Deel 11, bl. 25-30.
49. "State aid for S.A. sculptors at world show paltry", Rand Daily Mail, 13 November 1951.

Hy was een van die beeldhouers wat Suid-Afrika gedurig op hoog
-te kon bring van wat in die buiteland aan die gang was.
Deur sy kritiese en raak oordeel, sy denke oor kuns, en veral
deur sy vroeëre werk het hy baie bygedra tot die kuns van
Suid-Afrika.

.....